

40. Borsosberény határa (Nógrád megye) Ő, B, Á, Kk

A Barátság 1 DN 400 kőolajszállító tranzit vezeték építését megelőzően a Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Örökségvédelmi Központ végzett kutatásokat a település határában.

Kápolna alól (KÖH 87071): A lelőhely Borsosberény külterületén, a település mellett közvetlenül, attól D-re található, egy enyhén lejtős domb ÉK-i oldalában. A lelőhely ezt megelőzően ismeretlen volt, csak szakfelügyelet során került elő, a vezeték nyomvonalára 4 m szélességben vágja át. Az ásatást 2014. július 4-én végeztük el, melynek során öt objektum került elő. A gödrökből csak néhány őskori, jellegtelen, kis méretű, kézzel formált oldaltörredék került elő. A feltárt terület 146 m² volt.

Munkatársak: Zsiga Zsolt és Erdei Krisztina régésztechnikus. A geodéziai felmérést az MNM NÖK I. Budapesti Régió munkatársai végezték.

NAGY NÁNDOR NORBERT

Magyarnándori Állami Gazdaságtól keletre (KÖH 87073): A lelőhely Borsosberény DK-i határában, a 2-es sz. főút két oldalán, a Száraz- és Derék-patakok között, a magyarnándori Állami Gazdaságtól K-re, a két patak összefolyása felé enyhén lejtő domboldalon terül el.

A régészeti szakfelügyelet során a 15+078–15+170 szelvények közötti szakaszon, a lehumuszolt területen hat régészeti jelenség folyt a látszólag felszínen. Az azonosított lelőhely É-i határa túlnyúlik a főút vonalán. A feltárást 2014. július 2–4. között végeztük el. Három objektum a kőolajvezeték nyomvonalának Ny-i oldalán, félig a szelvényfal alá nyúlva helyezkedett el. Mindhárom betöltéséből őskori, a késő bronzkorra keltezhető leletanyag került elő. Ezekből É-ra, egy DNy–ÉK-i irányú, széles árok feltárta jelentkezett, a szelvény teljes szélességében, amely szintén az egykori késő bronzkori településhez tartozhatott a leletanyag alapján.

Az árok másik oldalán két Árpád-kori gödröt bontottunk ki, az egyikből a kerámiatörredékek és állatsontok mellett III. Béla rézpenze került elő. A leletanyag alapján az Árpád-kori település megtalált részlete a 12–13. század fordulójára tehető. A főúttól É-ra régészeti objektum nem jelentkezett, csak viszonylag intenzív felszíni leletanyag: Árpád-kori és késő középkori kerámiatörredékek mellett egy török ezüstpénz (akcse) is előkerült.

A feltárást munkatársai: Czifra Szabolcs, Gelencsér Ákos, Kovács Loránd Olivér, Nagy Nándor régészek és Erdei Krisztina régésztechnikus.

SKRIBA PÉTER

41. Bölske, Csikóakol (KÖH 92305) (Tolna megye) Ő, I

A belterület határán, a Szentandrásra vezető út D-i oldalán lévő homokdomb régóta ismert régészeti lelőhely. Melléklet nélküli csontvámrészek, apró, jellegtelen őskori kerámiatörredékek kerültek elő több alkalommal is. A Bölske környéki munkáink során folyamatosan figyeltük a helyszínt, ahol az omló partoldalból szinte minden évben került elő valami kisebb, pontosan meg nem határozható régészeti korú lelet. Idén, a tavaszi esőzések után azt tapasztaltuk, hogy a 4–7 m magas partfal több helyen leomlott, s a homokból több emberi csont lógott ki. A 2014. április 24-én végzett leletmentés során két melléklet

nélküli sírt bontottunk ki, valamint néhány apró, jellegtelen őskori edénytörredéket találtunk a különböző beásásokban.

A sírok háton nyújtott, fejfelé ÉNy-nak fektetett temetkezések voltak. A csontok állapota alapján egyértelműen régészeti korúak, nem köthetők az itt futó II. világháborús lövészárkokhoz.

A leletmentést követően, a mi felügyeletünk mellett, a további balesetveszély elhárítására a meglazult részeket géppel leszakították, illetve a felülről ledobott földdel a partfalat oldalról megtámasztották, ahol ez a fészkelő madarak miatt lehetséges volt.

SZABÓ GÉZA

42. Bölske, Szentandráspuszta, egykori Nagy-kastély (KÖH 66496)

(Tolna megye) V, LT

A régészeti szakfelügyeletre a vonatkozó szakhatósági előírás alapján a Wosinsky Mór Múzeummal baráti kapcsolatban álló Nagy műgyűjtő család szentandráspusztai kastélyának felújításához kapcsolódó földmunkák miatt került sor, 2014. február 27. és április 23. között. Az építési terület egészét behálózó árkok oldalában a korábbi tapasztalatoknak megfelelően ezúttal is a régészeti lelőhelyre utaló, gyakran teljesen jellegtelen, főleg Hallstatt-korinak tűnő körömnymi edénytörredékek, paticsdarabok kerültek elő. Azonban a kastélytól DK-re, Ház a tóparton Kft. új épületéhez vezető út D-i oldalán tervezett vízvezeték árkanak ásásakor három nagyobb beásás betöltéséből jelentősebb mennyiségű késő La Tène kori kerámialeletet gyűjtöttünk. Ezért ezekre az objektumokra az értelmezéshez szükséges mértékben rábontottunk. Az oszlophelyek alapján jól rekonstruálható az épületek tetőszerkezete is. A három téglalap alaprajzú, nyeregvetős, félig földbemélyített házban a jellegzetes kelta edénytörredékek mellett üvegkarpercek töredékei is előkerültek.

SZABÓ GÉZA

43. Bölske, Vörösgyír (KÖH 19996)

(Tolna megye) B, Á

Bölske község önkormányzata a Lomb utcai csúszás- és omlásveszélyes partfal állékonyságának biztosítására szolgáló beavatkozások 3. ütemének kivitelezésével az Alisca-Bau ZRT-t bízta meg. A kivitelező a BMKKÖI II-P_18/2068-4/2012 szakhatósági állásfoglalása alapján eljárva szerződést kötött az arra jogosult Wosinsky Mór Múzeummal az előzetes régészeti hatástanulmányban szereplő és a hatóság által előírt terület megelőző régészeti feltáráására. A múzeum a TO-04D/40/1553-2/2013 ügyiratszámú ásitási engedély alapján 2013. november 25. és december 21. között, majd 2014 márciusában végezte el a feltárást, a Lomb utca 23/16-19 hrsz.-ú területen.

A Duna jobb partját kísérő meredek löszpart szélén lévő bronzkori telepet a Ny-i oldalról egykor széles árok védte az elemes támadásoktól. Az évszázadokon keresztül egyhelyben lakás, és az ehhez az életmódhoz kapcsolódó intenzív gazdálkodás következtében egymásra rakódó házomladékok, hulladékrétegek eredményeként alakultak ki a tell telep jellegzetes rétegei. A valamikori szőlőhegy beépítése, tereprendezése során különösen sok régészeti lelet került elő. Részben ennek is köszönhetően 1965–67 között Nováki Gyula vezetésével a Magyar Mezőgazdasági Múzeum végzett itt régészeti feltárást (WMM RA 205-75, 90-73).

Három év alatt a telep 140 m² felületű részletét tárták fel. A 4–6,5 m vastag feltöltődésben 20 réteget lehetett elkülöníteni. A rendkívül gazdag kerámiaanyag arra utal, hogy a település élete a kora bronzkortól a középső bronzkor végéig folyamatosnak mondható: az alsó rétegekben (20–8. réteg) a kora bronzkori nagyrévi kultúra leleteit, följebb (7–1. réteg) pedig a középső bronzkori Vátya-kultúra településrétegeit figyelték meg. A mezőgazdasági termelés fejlettségére, a termelt növények sokféleségére utalt az ásások során előkerült rengeteg megszenesedett mag. A lelőhely anyagát Poroszlai Ildikó, kőanyagát Horváth Tünde dolgozta fel.

A Lomb utca K-i oldalán, a már korábban lerészűzött és régészeti megfigyelés keretében dokumentált partfal folytatásának síkjából kiugró szirként állt ki egy mintegy 35–40 m hosszú és változó szélességű, háromszög alakú terület, ahol négy, régészetileg értékelhető, különböző kiterjedésű szint volt. A terület feltárását részben a földmunkákkal párhuzamosan végeztük. Ezt a balesetveszély csökkentése, a meglazult részek előzetes eltávolítása, a letermelt humusszal a partoldal ideiglenes megtámasztása, majd a feltárt terület azonnali lerészűzése is indokolta. A gépi földmunkák miatt a feltárást a kivitelező kérésére karácsonyig folyamatosan végeztük. Így sikerült egy 6 m hosszú felület kivételével a kivitelezés akadályozása nélkül a megelőző feltárássra kijelölt részt feltárni. Ott a meglévő négy szint, az égett omladék, illetve az agyapadló-részletek voltak, de a téli időjárási viszonyok megakadályozták a megfelelő munkavégzést. Ezt a területet – az előzetesen is tervezett módon – 2014. márciusában tártuk fel.

I. 0–60/80 cm: szürkésbarna, talajműveléssel bolygatott humuszréteg, régészeti feltárást nem igényelt.

II. 60/80–140 cm: szürkésbarna, humuszos, jelenkori bolygatásoktól mentes, további rétegeket a metszetben nem tartalmazó, középső bronzkori leleteket tartalmazó feltöltődés számos régészeti korú objektumot rejtett. Ebből egy Árpád-kori veremház a IV. szintig mélyedt, a többi beásás késői, a nagyrévi kultúra és a Vátya-kultúra közötti, átmeneti anyagot tartalmazott. A gödrök egy részében emberi csontvázak is előkerültek. A régészeti módszerekkel feltárt terület hossza 40 m, szélessége átlag 6 m volt, 240 m² felületen.

III. 140–150 cm: mintegy 10 cm vastag, jól elkülönülő, laza, szürke hamus, kisebb mennyiségű patiesos omladékot tartalmazó, főként késő nagyrévi leleteket és zárt objektumokat tartalmazó réteg. Hossza mintegy 20 m, szélessége átlag 6 m volt, 120 m² felületen.

IV. 150–154 cm: A partoldalban több foltban mintegy 10 m hosszban több agyapadló-részletet figyeltünk meg. Vastagsága mintegy kétujjnyi volt, keményre döngölték. A számos későbbi bolygatás miatt csak kisebb foszlányait lehetett feltárni. A szintet mintegy 10 m hosszban, átlag 6 m szélesen lehetett követni, 60 m² felületen.

V. 154–170/180 cm: változó vastagságú, szürkésbarna, humuszos, kora bronzkori leleteket tartalmazó feltöltődés, több foltban jelentősebb mennyiségű patiesztörmelék volt. A 6×6 m-es területet tavasszal tártuk fel, 36 m² felületen.

VI. 180 cm: bolygatatlan sárga, finom szemcsés, homokos altalaj. A felsőbb szintekről lemélyedő gödrök erősen bolygatták, a biztonsági ásonyomból azonban újabb objektum nem került elő, régészeti szempontból üresnek bizonyult.

SZABÓ GÉZA

44. Bölske, Vörösgyír, Lomb utca (KÖH 91947)

(Tolna megye) B

Bölske község önkormányzata a Lomb utcai csúszás- és omlásveszélyes partfal állékonyosságának biztosítására szolgáló beavatkozások 3. ütemének megvalósításának 2012. december 31-én jogerőre emelkedett, a Közép-Dunántúli Környezetvédelmi, Természetvédelmi, Vízügyi Felügyelőség 48/1065-20116 Vízkönyvi számú vízjogi létesítési engedéllyel érintett Bölske, 0169/6, 2342/2, 2342/4, 2342/35, 2342/37, 2342/40, 2342/67, 2342/84, 2342/122-125, 2354, 2398/11-12, 2398/14-21 helyrajzi számú ingatlanok és azok közvetlen környezetében található régészeti lelőhelyek területén a beruházás során végzett földmunkák idejére régészeti szakfelügyeletet rendelt meg a kivitelezőn keresztül a területileg illetékes Wosinsky Mór Múzeumtól. A Lomb utcában a szakfelügyeletet 2013. november 5. és 2014. április 24. között végeztük el.

Bölske kül- és belterülete régészeti leletekben, lelőhelyekben egyaránt rendkívül gazdag. Szinte alig van terület, ahol földmunkák esetén ne kerülnének elő akár több korszak emlékei is. A mostani partfalmegegyesítési munkákkal érintett vörösgyíri településrész ezen belül is kiemelkedő jelentőségű főként kora- és középső bronzkori leleteivel. Itt négy nyilvántartott lelőhely van, ezek azonban több helyrajzi számból álló területek, lefedik szinte a település teljes ÉK-i részét. Ezek közül a legfontosabb a Vörösgyír (fokozottan védett, telep, Vátya-kultúra, ásátás 1965-67; 2342/112, 2342/113, 2342/114, 2342/115, 2342/116, 2342/117, 2398/3, 2398/4, 2398/5, 2398/6, 2398/7, 2398/8, 2428, 2429, 2430/1, 2430/2), Diófa utca 19. házszám (temető, Vátya-kultúra, ásátás, Szabó Géza, 1995; 2342/94), Bölske É-i része alatt pedig nagy kiterjedésű bronzkori telep van.

Bölske 91–120 m tengerszint feletti magasságban fekszik a Mezőföld DK-i részén. Természetföldrajzi jellemzői alapján az Alföldhöz kötődik, noha topográfiaailag az ország Ny-i felét jelentő Dunántúlnak a K-i szélén fekszik. A Duna a felső pleisztocén befejező szakaszában elhagyta a falu határának jelentős részét. A folyam fő- és mellékágai K felé toltak el, feltételezhetően azért, mert a K-re eső rész tovább süllyedt. A szárazra kerülő dunai üledéken több szakaszban szélfújta homok halmozódott fel. A Paks környéki és a tőle É-ra levő feltárások 3–7 m vastag, szélfújta homokról tanúskodnak a Würm felső pleniglaciálisából. A holocén kori felszínváltozásokat főként a nagyobb völgyek alluviális völgsíkjainak kialakulása, valamint a Duna áradásainak elegyengető akkumulációja és laterális eróziója jellemezte. Bölske környékén is a legfelső szintben részben holocén folyóvízi üledékek borítják a felszínt. Újabb jelentősebb futóhomokmozgás a boreális- (mogyoró-) fázisban következett be, kis reliefenergiájú formákat eredményezve. Ennek nyomait korábbi régészeti feltárásaink és terepbejárásaink során több helyen is dokumentáltuk. Ez magyarázza a most megfigyelt területen is a löszpart tetején, a régészeti rétegek alatt számos alkalommal tapasztalt homokos altalajt. A lösz lepusztulási formái szintén a holocénhoz köthetők, miként az aszóvölgyek, dellék kialakulása, valamint a lejtők helyenként erős letárolása is. A Dunára tekintő lösz-magaspartok felszínformálódásában a csuszamlások játszottak jelentősebb szerepet. Jelentős csuszamlások játszódtak le az elmúlt néhány évtizedben, például a duna-földvári magasparton, s éppen a vizsgált területet is ez a veszély fenyegeti, ezért szükséges a mostani beruházás.

A Vörösgyírben korábban feltárt lelőhely a nagyrévi kultúra egyik legfontosabb Duna menti települése volt. A partoldalban